

ERNEST LABROUSSE

GEORGES HAUPT, A NEMZETKÖZI SZOCIALIZMUS FRANCIA TÖRTÉNETÍRÓJA

A sokk, amit e barbár halál kiváltott bennünk, még semmit sem veszített brutalitásából. Mélységesen átjárja a napi történelem. Az asztalon, melyen e gyors sorokat rovom, itt fekszenek mellettem a Bulletin de la Fondation Maison des Sciences de l'Homme (MSH Informations) és Eric Hobsbawm cikkének oldalai; a Mouvement Social, amely címdoldalán bekeretezve közli az eseményeket; a Bulletin de la Société d'études jauréziennes utolsó száma. A véletlen, a szünidei posta kénye-kedve hordta kezem alá mind e publikációkat. Ám úgy jelennek meg, mint egy nagy kollektív megrendülés tanúi.

A sokkot elsősorban egy ifjú ember halála váltja ki: Georges Haupt 50 éves volt, intellektuális fiatalsága teljében. Szelleme még ifjabb volt: a kamasz lelke, amely – ez Auschwitz-ban történt – képes volt a minden áron való túlélésre. Csaknem azt mondanám, egy gyermek lelke volt, mely ön maga maradt a túlélésben mindvégig: a gyermekkor üdeségével és szimpátia-készségével.

Szörnyű órák ellenére Georges Hauptnál a szerencse és a gazdagság nagy változata játszott szerepet mindezen adottságok szolgálatában.

Elhivatottságánál és lényénél fogva nemzetközi volt. A természet bőkezűen ellátta anyanyelvekkel: anyai részen a magyarral, apain a némettel, az ősök révén a jiddissel, és az erdélyi szülőföld keblén a környezet román nyelvvel. S kulturális nyelvei, amelyeket később, az élet sodrában szerzett meg? Kiterjedtek az összes európai és amerikai nyelvekre, az Uraltól a Csendes-Óceánig. Tanult és tanított a Szovjetunióban és az Egyesült Államokban. Vizsgázott szerb és bulgár nyelvből: a szocializmus valamennyi történésze közül ő volt leginkább a Balkánra predesztinálva. (Remélem, hogy román barátaim e bekebelezést megbocsátják nekem!) Végül is nem merem összeszámlálni a nyelveket, amelyeket Georges Haupt olvasott, beszélt, írt. Vagy álmodott: mert a Mouvement social nekrológja álombeli magyarjáról is beszél nekünk.

Az olyan életben, mint az övé – és hány más kutatással és szenvedélyvel teli életben – egyszerre fedezni fel a szakadást és az egységet.

Szakadás. Két szakasz, egy román és egy francia, amit ideiglenesen, s nagyon is kényelmes kritériumok alapján, saját felelősségemre jelölök meg, azzal a segítséggel, amit a Mmea A. Ter Minassian által a Bulletin de la Fondation Maison des Sciences de l'Homme-ban publikált értékes és körültekintő Bibliográfia nyújt. A román szakasz a kora ifjúságé és az első produkcióké, amikor a szerző főként Romániában élt és csaknem kizárólag román nyelven publikált. Ezt követi a francia periódus, amely hosszabb, következőképpen hosszabban és másként volt produktív; ez már az érettség és kibontakozás ideje, amikor is a szerző Franciaországban honos, beilleszkedik a francia történészek közé és a leggyakrabban franciául fejezi ki magát. És, természetesen, francia állampolgár lesz. A két periódus között – s ezt soha nem lehet elfelejteni – marad a szakadás időszaka, amely egyúttal a nem-ontologikus választás ideje is.

A „román” periódus egy évtizedre terjed, 1949-től 1958-ig. A szerző 21 éves, amikor magyar nyelven (talán) első ismertető cikkét megjelenteti. A Bibliográfiában felsorolt 22 címből azonban 20 románul közzétett munkákra vonatkozik, s leggyakrabban a bukaresti Studii-ban közölt cikkekre. A szerző ekkoriban hivatalos történészként jelenik meg. Román publikációi sorában foglal helyet 1955-ben kandidátusi disszertációja is, amelyet a Leningrádi Egyetemen védett meg. A román periódus utolsó cikke 1958-ban Moszkvában jelent meg.

1958, ez a szakadás éve: emigráció, megérkezés Franciaországba. Ekkor létesültek a testvéri kapcsolatok Georges Haupt és közöttünk. Az én testvéri és kartársi kapcsolataim vele. Még mindig magam előtt látom, amint ez év folyamán valamikor irodámba lép. Történészt látok magam előtt. Egyetlen polemikus szó sem sesik. Mme A. Ter Minassian egyébként elmondja nekünk, mily kevésbé szerette az ilyesfajta gyakorlatokat. Én is elkerülöm a kényes témákat, nem akarom vendégemet zavarba hozni. Felesleges aggodalom. Georges Hauptot semmi más nem érdekli, mint a történelem. Mindazonáltal hazáját nem súlyos ok nélkül hagyta el. Miért választotta Franciaországot? Talán a hagyományos franciabarát előítéletek miatt, amelyek Romániában még mindig elevenek, s amelyekkel magam is oly gyakran találkoztam? Szerepet játszhatott ebben emellett az a tény is, hogy Franciaországban a munkás- és szocialista mozgalom története régen helyet kapott az egyetemi kutatásban – ne feledjük el Bourgin és Dolléans úttörő szerepét – és e tárgyakat a szakma régi jó szabályai szerint taglalták. Egyéb in-

tézmények is segítséget nyújtottak ehhez. Voltak folyóiratok és iskolák. Ilyeténképpen nálunk a társadalom-történész számára készen állt a szerkezet a befogadásra. A munkásosztály és hősei története azonban a szocialista országokban is hasonlóképpen széles teret kapott.

Elsődleges szempontja azonban másutt található. Georges Haupt leg-mélyebb aspirációja egy autonóm történettudományra irányult. Franciaországban megtalálja a történelem és az állam szétválását.

Tegyük hozzá ehhez, hogy sosem mond le szocializmusáról. Eric Hobsbawm joggal írja ma róla: „Mint a szocializmus történésze, Georges Haupt maga szocialista, sőt marxista volt; s az maradt haláláig.”

A halál választotta el tőlünk és vetett véget e húsz éves francia periódusnak, amelyet mintegy 60 publikáció tesz nevezetessé, kétharmad részében francia nyelven. És éppen a Cahiers du Monde russe et soviétique volt az, amely Ouvrage bibliographiques concernant l'histoire de l'U.R.S.S. címen első cikkét megjelentette.

Nála azonban minden nemzetközi marad. Georges Haupt, néhány munkatársa segítségével minden nyelvet besorol a nemzetközi szocializmus történetírásának szolgálatába; nagy mértékben a németet és az olaszt, az angolt is, a szerbet, sőt a törököt ... s el ne feledjem a flamandot.

Mit nyújt nekünk végül is ez a mű?

Mindenekelőtt elsőrangú hozzájárulást a nemzetközi szocializmus le-író történetéhez. Egy Bevezetőben, amit La Deuxième Internationale c. tézise alkalmából, mintegy 15 évvel ezelőtt írtam munkájához, többek között ez áll: „egy bizonyos időszakra és bizonyos országokra vonatkozóan legalább a szocializmus eseménytörténetét meg kell csinálni. Elbeszélő történetüket még meg kell csinálni. S botrány: harci történetüket még meg kell csinálni. A proletariátusnak joga van hősi történetére. S e teljes elbeszélést a források teljességére kell építeni.” Ami a források feltárását illeti, senki sem tett többet érte, mint barátunk. Ebben a vonatkozásban elsősorban a Második Internacionálé keretében a nemzetközi kongresszusok által kiadott anyagok kritikai és analitikus gyűjteményéről van szó. A második Internacionálé egyébként, intézményeivel és vezetőivel egyetemben, kimagasló helyet foglal el szerzőnk egész életművében. Jelentkezik ez szövegpublikációkban, mint amilyenek a gyűlések jegyzőkönyvei, a Nemzetközi Szocialista Iroda manifesztumai és körlevelei; s jelentkezik feldolgozásokban, mint amilyen a felkavaró Congrès manqué, amit 1914 nyarára vettek tervbe, amikor is azonban már a halál jelent meg a randevún. Visszalépve a másodiktól az elsőhöz, 1888-ból 1877-be, itt van azután egy Essai bibliographique, amely

a nemzetközi méretű kongresszusok egy teljes egységét osztályozza. A Répertoire international des sources pour l'étude des mouvements sociaux aux XIXe et XXe siècles – amely repertórium Georges Bourgin elsődleges ösztönzésének hatása alatt született, de amelyben Georges Haupt közreműködött –, végeredményben szoros kapcsolatot teremt az Első Internacionáléval, és minde publikációk többé-kevésbé sorozatot alkotnak, bármi legyen is a dátum, amely megjelenésüket jelzi.

Georges Haupt elgondolásában a szocializmus intézményes története nem homályosíthatja el a személyiségek történetét. Jauréz, Vaillant, Lenin, Huysmans nyerik el igazi arcukat. És a forrásokkal kapcsolatos gond kedvezményezett szerepbe juttatja itt azt a valamennyi között különösen reveláló forrást, amit a levelezés jelent. E téren Rosa Luxemburg levelezésének két kötete 1891-től 1919-ig a szocializmus egy egész korszakáról és egy rendkívüli szellemről nyújt nekünk képet.

Kétségtelenül kevésbé mélyen, de sokkal reprezentatívabb módon állít össze kollégánk egy olyan életrajzi gyűjteményt, amely egy egész politikai és társadalmi áramlatot, másként szólva az osztálypártot fejezi ki, amely – a mi régi guèdista szimplifikátoraink nyelvezetét utánozva – arra tart igényt, hogy ő legyen a munkásosztály „feje és szeme”. S ami igazán értékes, az a Jean-Jacques Marie-val együttműködve kiadott „Les Bolchéviques par eux-mêmes.” Újszerű munka. Önéletrajz gyűjtemény, olyan életrajzoké, amelyeket a nagyok írtak vagy „engedélyeztek” írni hozzájuk közelállólknak – hacsak nem éppen ellenségük műve (de egy fecske nem csinál nyarat). A munkát, amint illik, kritikai apparátus kíséri. „Helyettesíthetetlen források”, vagy inkább helyettesíthetetlen dokumentumok ezek, amelyek 1921 és 1926 között keletkeztek, és természetesen egy rostán mentek át, amelyet Georges Haupt már a Bevezetéstől kezdve működésbe léptet. Ami a szerzőket illeti, eredeti társadalmi környezetükben találjuk őket, abban az osztályban, amelyben elhelyezkedtek, a cári Oroszország történetén át a XIX. század utolsó évtizedeiben vagy a XX. század kezdetén, vagy az 1917-es lobogó tűzben és felfordulásban vagy az ezt követő alkotásban. Tudomásom szerint semmi ehhez foghatóval nem rendelkezünk egyetlen európai forradalom esetében sem.

További életrajzi gyűjtemények, s még ennél is reprezentatívabbak megjelentetéséhez is lényeges hozzájárulást adott barátunk. A közelmúlt bosevikjai mint mondtuk, a „nagyok” voltak, vagy olyanok, akik végül is beléptek a „történelembe”. A Groupes dirigeants internationaux du mouvement ouvrier c. oly eredeti tanulmány sok tekintetben még mindig mint a

„nagyokról” szóló munka jelenik meg. A Jean Maitron által szerkesztett Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier international masszív személyi anyaga ezzel szemben a névtelenek végtelenje. A híressé vált „Maitron” egy új típusú emberi személyiséggel állít bennünket szembe. A sorkatona, az Ismeretlen életrajzi szótárával. Csodálatosan egyénítve és színezve. S ami – talán – ennél is több, csodálatosan szociális és szociológiai szemlélettel: s ez az, ami extra minőségű alapanyagot szolgáltat a munkás-harc és a munkástudat által felfogott tőke történetéhez. Az Ausztriáról szóló kötet Maitron és Haupt irányítása alatt készült.

E néhány sor elején visszaidéztem a Második Internacionáléhoz írt Előszavam néhány sorát a folyamatban lévő, de még megírandó szocialista eseménytörténet szükségességéről. Ugyanebben az előszóban megemlékeztem arról a botrányos dologról is, amit a szocializmus története a szocializmus szociális története nélkül jelent, vagyis például az emberi összetétel, a beilleszkedés, a propagálás vizsgálata nélkül. Haupt érintette ezt a társadalmi történetet az Ecole des Hautes Etudes-ön tartott előadásai és szemináriumai során. Az 1880–1930-as évek felé tekintett, amelyek oly jelentősek voltak a szociáldemokrácia, az anarchisták, mind pedig a francia munkásmozgalom szempontjából. De tekintett a mai ipari civilizációk módosulásai felé is. Figyelmet szentelt a marxizmus geográfiájának, behatolási, expanziós zónáinak és formáinak; terjedése dinamizmusának és fokának; tanulmányai és propagandája témáinak; specifikumainak és változatosságának. És, mint mindig, megfigyelési területe nemzetközi méretekben a szocializmus régi területeiről a perifériák felé terjeszkedtek: Portugáliára, Magyarországra, Iránra, Vietnámra. Lett légyen szó Európáról vagy Ázsiáról, szociális, vagy nemzeti kérdésekről, nála mindig a szocializmus szociológiája kezdett kirajzolódni, s ez egy olyan problematikából táplálkozott, amelyet az elmúlt évszázad tapasztalatai éppúgy alátámasztottak, mint saját korunk megfigyelései és sugallatai.

Ez a mű sokrétű, spontán, eredeti, mély. Az érdektelen építészt szeretjük benne. Ez az ember semmit sem köszönt másnak, mint saját gazdagságának, választásai szigorúságának és örömeinek. Azért siratjuk annyira, mert az igaztalan halál, a képtelen halál felragyogásában csapott le rá, anélkül, hogy ideje lett volna a kiteljesedésre.